

NAČIN PREZENTIRANJA EKOLOŠKIH SADRŽAJA U OSNOVNOŠKOLSKIM UDŽBENICIMA ISLAMSKE VJERONAUKA

Nermin TUFEKČIĆ

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
arebica@windowslive.com

SAŽETAK: Cilj ovog istraživanja je da se kroz analizu sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke ispita način prezentiranja ekoloških sadržaja s obzirom na njihov eksplicitni, implicitni ili deklarativni karakter. U istraživanju se pošlo od pretpostavke da će istraživački rezultati pokazati kako su sadržaji ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke po načinu prezentiranja ravnomjerno zastupljeni eksplicitno, implicitno ili deklarativno. Od istraživačkih metoda u radu su korištene metoda teorijske analize i metoda analize sadržaja. Istraživački korpus za analizu činili su udžbenici Islamske vjeronauke. Rezultati istraživanja su pokazali prilično ravnomjernu zastupljenost sadržaja ekologije u eksplicitnom, implicitnom ili deklarativnom obliku u nižim razredima osnovne škole, te potpuno nepostojanje sadržaja ekologije u eksplicitnoj, implicitnoj ili deklarativnoj formi u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke viših razreda.

Ključne riječi: Islamska vjeronauka, udžbenik, nastavni sadržaj, ekološki sadržaj

Uvod

Posmatramo li iz ugla njegove definicije, udžbenikom se može smatrati svako nastavno sredstvo (ili kombinacija nastavnih sredstava) koje sadrži sistematizovana znanja iz neke oblasti koja su didaktički tako i oblikovana za određeni nivo obrazovanja i određeni uzrast učenika da imaju razvojno-formativnu ulogu i učestvuju u izgradnji učeničkih znanja". (Ivić, Pešikan i Antić, 2008: 27) Za sve definicije udžbenika zajedničko jeste da je on neizostavno tekstualno nastavno sredstvo, osnovni izvor znanja namijenjen učenicima. U udžbeniku se

konkretizira gradivo koje je predviđeno za određeni nastavni predmet u određenom razredu. To gradivo mora biti didaktički i metodički oblikovano prema nastavnom planu i programu, a sadržaji mogu biti eksplicitno, implicitno ili deklarativno prezentirani. (Tufekčić, 2014: 71–72)

Savremeni udžbenik zahtijeva posebno mjesto za gradivo problemskog karaktera koje će učenika navoditi na razmišljanje, samostalan rad i izazivati pozitivnu motivaciju radoznalosti i razvijanja ljubavi prema saznanju i nauci. Neophodno je prevazići objektivizam u izlaganju i akcentirati ona

mjesta u gradivu koja mogu da aktiviraju emocionalni odnos učenika prema njemu. Školski udžbenik je složen sistem sastavljen od više međusobno povezanih komponenti (Laketa, 2008:51) i treba biti koncipiran tako da svaka nova nastavna jedinica za odgajanja bude nova razvojna stepenica. (Pehlić i Mahmutović, 2020a: 279–302)

Značajnu ulogu u odgoju i obrazovanju za okoliš u školi, između ostalog, ima i način prezentovanja sadržaja ekologije u udžbenicima koji se koriste u odgojno-obrazovnom procesu. (Čatić i Pehlić, 2004; Tufekčić,

2019) Naročito zbog toga što pored svoje informativne dimenzije, udžbenik doprinosi razvoju kompetencija za budući kvalitetan život, sticanju znanja i umijeća, formiranju vrijednosnog sistema koji kultura nastoji da reproducira, te osiguravanju kreativnih kapaciteta budućeg aktivnog učesnika u različitim ulogama u zajednici. (Ivić, 1976, Plut, 2003; Pešić, 2005; Ivić, Pešikan i Antić, 2008; Tufekčić, 2012) Ovo bi se naročito trebalo odnositi na udžbenike za nastavu Islamske vjeronauke, budući da vjeronauka u školi ima primarno odgojnu ulogu (Pehlić i Mahmutović, 2020b), a iz ekološkog ugla posmatrano ona učenike treba da pripremi i za ekološko djelovanje u zajednici. (Tufekčić, 2015)

Udžbenik je nekada bio jedini didaktički izvor sadržaja i nastavnici su se u svom odgojno-obrazovnom radu njega držali doslovno. Također, i danas je udžbenik osnovno didaktičko sredstvo i vrlo je zastupljen u nastavnom procesu pored ostalih didaktičkih izvora. Kvalitet udžbenika nije predmet stalne kritičke analize samo u našoj odgojno-obrazovnoj realnosti, već je to aktuelna tema u svim zemljama. (Tufekčić, 2015) Razvojem kvaliteta udžbenika značajno se doprinosi poboljšanju kvaliteta odgoja i obrazovanja u cjelini, jer je kvalitet udžbenika u najdirektnijoj vezi s kvalitetom odgojno-obrazovnog procesa. (Ivić, Pešikan i Antić, 2008:17) U tom kontekstu je od velikog značaja i način na koji se ekološki sadržaji prezentuju u udžbeniku.

Metod

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita karakter zastupljenosti sadržaja ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke s obzirom na način njihovog prezentiranja i to: eksplicitno, implicitno ili deklarativno prezentiranje.

Od istraživačkih metoda u radu su korištene metoda teorijske analize, metoda analize sadržaja i deskriptivno-analički servej metod. Metoda teorijske analize korištena je u analizi

relevantnih teorijskih izvora, a u oblikovanju uvodnog dijela rada. Metoda analize sadržaja korištena je u analizi sadržaja ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima predmeta Islamske vjeronauke od prvog do devetog razreda osnovne škole.

Istraživački korpus za analizu činili su udžbenici Islamske vjeronauke: *Vjeronauka 1. za prvi razred osnovne škole* (Begović, 2007), *Vjeronauka 2. za drugi razred osnovne škole* (Tinjak, 2008), *Vjeronauka 3. za treći razred osnovne škole* (Pleh, Tinjak i Nezirovac, 2008), *Vjeronauka 4. za četvrti razred osnovne škole* (Ništović, Ništović i Valjevac, 2008), *Vjeronauka 5. za peti razred osnovne škole* (Prljača i Halilović, 2008), *Vjeronauka 6. za šesti razred osnovne škole* (Grabus i Bašić, 2009), *Vjeronauka 7. za sedmi razred osnovne škole* (Sulejmanović i Husić, 2010), *Vjeronauka 8. za osmi razred osnovne škole* (Grabus, E., Naimarlija, M., Purković, A. i Zukić, M. 2011), *Vjeronauka 9. za deveti razred osnovne škole* (Grabus i sar., 2011).

Rezultati istraživanja s diskusijom

Analiza ekoloških sadržaja u udžbenicima Islamske vjeronauke ponudila je vrlo interesantne istraživačke rezultate. Rezultati analize sadržaja bit će predstavljeni po načinima prezentiranja sadržaja u udžbeniku.

Eksplicitno prezentiranje ekoloških sadržaja

Kategorija *eksplicitno prezentiranje* obuhvata sve sadržaje ekologije, pojmove ili vrijednosti o kojima se govori direktno sa ili bez njihovog imenovanja. Analizirajući udžbenike osnovnoškolske Islamske vjeronauke za naše istraživanje, došli smo do sljedećih rezultata.

U udžbeniku za *prvi* razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke eksplicitno prezentiranje sadržaja ekologije je zastupljeno sa 33,33% od svih sadržaja ekologije tog udžbenika ili sa 6,45% u odnosu na sve sadržaje tog udžbenika.

Slijedi analiza nastavnih jedinica:

- *Moje zdravlje*, eksplicitnost ove nastavne jedinice je prisutna tokom cijelog prikaza u udžbeniku zbog niza tekstualnih i grafičkih prikaza sadržaja ekologije.
- *Priroda i ja, mi smo prijatelji prirode*, ova nastavna jedinica pripada kategoriji eksplicitnog načina prezentiranja najviše zbog samog naziva nastavne jedinice, a i svojim vizuelnim rješenjima u samom udžbeniku govori dovoljno zašto pripada kategoriji eksplicitnog načina prezentiranja.

Udžbenik *drugog* razreda osnovnoškolske Islamske vjeronauke govori o sadržajima ekologije na eksplicitan način u 37,50% svih sadržaja ekologije ili 10,34% u relaciji s ukupnim brojem svih sadržaja spomenutog udžbenika. Slijedi analiza nastavnih jedinica:

- *Allah se brine za svakoga*, ova nastavna jedinica na jedan kvalitetan način, eksplicitno kroz niz grafičkih prikaza, tekstova, zadataka i pitanja razvija kod učenika ekološki senzibilitet i svrstavamo je u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.
- *Kako se odnositi prema životinjama*, životinje su dio ekosistema i ispravan stav učenika prema životinjama svakako spada u ekološke stavove, u ovoj nastavnoj jedinici to se eksplicitno razumijeva tokom cijele nastavne jedinice i pripada kategoriji eksplicitnog prezentiranja.
- *Bosanska avlija – zelenilo i ruže*, kod ove nastavne jedinice nailazimo na tekst, grafički prikaz i krajnju poruku koja je izložena na jedan eksplicitan način, što čini da pripada ovoj kategoriji.
- *Uređujemo svoje avlije*, ekološka osviještenost i ekološke vrijednosti koje nosi ova nastavna jedinica su najbliže kategoriji eksplicitnog prezentiranja zbog

- čega je evidentiramo u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.
- *Oplemenimo školsko dvorište*, tematski prethodna nastavna jedinica povezana je s ovom nastavnom jedinicom tako da važi ista argumentacija i svrstavamo je u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.
 - *Odnosi u školi*. Ova nastavna jedinica na jedan eksplicitan način naglašava vrijednosti ekološkog odnosa prema svim učeničkim odnosima s okolinom a posebno prema odnosima u školi, što je po načinu njenog prezentiranja svrstava u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.

Sadržaji ekologije koji se eksplicitno prezentiraju u *trećem razredu* su zastupljeni sa 27,27% među svim sadržajima ekologije ili 4,35% među svim sadržajima cijelog udžbenika za treći razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke. Slijedi analiza:

- *Allah je čuo i uslišao moju molbu*, kvalitetan odabir sadržaja same nastavne jedinice i vizuelni prikaz iste, svrstava je u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.
- *Zdrava i čista hrana*, na eksplicitan način uz jasno iskazane ekološke vrijednosti ova nastavna jedinica razvija kod učenika ekološke vrijednosti i evidentiramo je u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.
- *Briga o školi i školskom dvorištu*, ova nastavna jedinica obiluje ponudom ekoloških vrijednosti, vještina, stavova i poruka, bez dvojbe pripada kategoriji eksplicitnog načina prezentiranja.

U udžbeniku za četvrti razred smo evidentirali pet sadržaja ekologije koji se prezentiraju na eksplicitan način što govori o 41,66% eksplicitnih sadržaja ekologije tog udžbenika ili 6,10% u odnosu na sve sadržaje udžbenika za četvrti razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke. Slijedi prikaz i analiza sadržaja:

- *Kruženje vode u prirodi kao znak harmonično uređenog svijeta*; iz samog naziva nastavne jedinice razumijevamo eksplicitnu poruku koju ona nosi kada su u pitanju ekološke vrijednosti i evidentirali smo je u kategoriju eksplicitnog načina prezentiranja sadržaja ekologije.
- *U voćkama su dokazi Allahovog stvaranja*; ova nastavna jedinica je sva u ekološkom duhu kreirana i pripada kategoriji eksplicitnog prezentiranja ciljem svojim sadržajem.
- *Uzajamne veze u lancu ishrane*; prethodna nastavna jedinica je tematski povezana s ovom nastavnom jedinicom i kao i prethodna izlaže evidentirani sadržaj ekologije na eksplicitan način, što čini da pripada ovoj kategoriji.
- *Kako se hrani čovjek*; isto kao i prethodne dvije nastavne jedinice i ova nastavna jedinica je dio jedne tematske cjeline i evidentiramo je u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.
- *Moj doprinos zavičajnoj ekologiji*; iz samog naslova nastavne jedinice vidimo da na eksplicitan način šalje poruku učenicima zbog čega je svrstavamo u kategoriju eksplicitnog prezentiranja.

Udžbenici za *peti, šesti, sedmi i osmi razred* predmeta Islamske vjeronauke nemaju uopće evidentiranih sadržaja ekologije koji se prezentiraju na eksplicitan način.

U udžbeniku za *deveti razred* evidentirali smo tri sadržaja ekologije koji se prezentiraju na eksplicitan način što govori o 33,33% eksplicitnih sadržaja ekologije tog udžbenika ili 11,11% u odnosu na sve sadržaje udžbenika za deveti razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke. Slijedi prikaz i analiza sadržaja:

- *Moje iskustvo vrlina*; za ovu nastavnu jedinicu možemo konstatirati da je u potpunosti orijentirana na razvoj ekoloških znanja gdje na eksplicitan način

šalje ekološke poruke s ciljem da formira kod učenika konkretna znanja iz područja ekologije.

- *Sve je stvoreno u paru*; sam naziv nastavne jedinice kao i vizuelna oprema nesumnjivo na jedan eksplicitan način nude određena znanja učenicima informirajući učenike o skladu u prirodi i potrebi očuvanja ekološke ravnoteže.
- *Ko upravlja mojim životom*; na jedan direktan i eksplicitan način ova nastavna jedinica vodi učenika prema saznanjima o životu i pogledima na odnose među živim bićima.

Implicitno prezentiranje ekoloških sadržaja

Kategorija *implicitno prezentiranje* sadržaja ekologije obuhvata one sadržaje ekologije, pojmove ili vrijednosti o kojima tekst ne govori direktno, već prešutno, kao da se podrazumijeva.

U udžbeniku za *prvi razred* osnovnoškolske Islamske vjeronauke implicitno su predstavljena dva sadržaja što čini 33,33% od svih sadržaja ekologije ili 6,45% od svih sadržaja imenovanog udžbenika. Slijedi analiza:

- *Moja škola*; ova nastavna jedinica na jedan diskretan način i implicitno govori o ekološkim vrijednostima te je evidentiramo u grupu sadržaja ekologije koji imaju implicitan način prezentiranja sadržaja ekologije.
- *Ljepote prirode*; poruka koju nosi ova nastavna jedinica je na implicitan način prezentirana a sam naslov nameće argument zašto smo je svrstali u kategoriju implicitno prezentiranih sadržaja.

Drugi razred Islamske vjeronauke u svom udžbeniku ima evidentirana također dva sadržaja ekologije koji su implicitno prezentirani što predstavlja 12,50% od ukupnog broja sadržaja ekologije tj. 3,45% u odnosu na sve sadržaje udžbenika za drugi razred. Slijedi analiza:

- *Zdravlje je Allahov, dž. š., dar;* ova nastavna jedinica pripada kategoriji implicitnog načina prezentiranja sadržaja ekologije što na jedan kvalitetan način šalje poruku učenicima o sadržajima ekologije kroz zadatke, razgovor i test te smo je svrstali u grupu implicitnog načina prezentiranja sadržaja ekologije.
- *Zdrava djeca;* pošto je u potpunosti ova nastavna jedinica tematski i stilski nastavak prethodne nastavne jedinice važi ista argumentacija zbog čega pripada kategoriji implicitno prezentiranih sadržaja ekologije.

Imamo tri evidentirana sadržaja ekologije koji su implicitno prezentirani u *trećem razredu* osnovnoškolske Islamske vjeronauke i predstavljaju 27,27% od svih sadržaja ekologije i 4,35% od ukupnog broja sadržaja imenovanog udžbenika. Slijedi analiza:

- *Priroda – svjedočanstvo Božijeg opstojanja;* nastavna jedinica nam na implicitan način prezentira sadržaje ekologije nizom tekstualnih i grafičkih rješenja zbog čega pripada toj kategoriji.
- *Allah sveznajući, svemoćni;* ova nastavna jedinica cijelim tokom provlači implicitan pristup prema zdravom ekološkom promišljanju koje ima za cilj da razvije kod učenika.
- *Dobro dijete čuva svoje zdravlje;* sam naziv ove nastavne jedinice implicira razvoj ekoloških vrijednosti zbog čega smo je svrstali u kategoriju implicitno prezentiranih sadržaja ekologije.

Imamo pet evidentiranih sadržaja ekologije koji sadržaj prezentiraju implicitno u udžbeniku četvrtog razreda što iznosi 41,66% od sadržaja ekologije tog udžbenika ili 6,10 od svih sadržaja udžbenika za četvrti razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke.

- *Promjene u prirodi znak su mudrosti Allahovog stvaranja;*

analognim pristupom ova nastavna jedinica navodi učenike na promišljanje o tretiranju temi na jedan ekološki poželjan način što je zbog takvog načina prezentiranja svrstana u kategoriju implicitno prezentiranih sadržaja.

- *Allah, dž. š., se brine za svako svoje stvorenje;* obimom mala nastavna jedinica kako je prezentirana u samom udžbeniku cijelim svojim sadržajem izložena je na implicitan način.
- *Okruženi smo Allahovim porukama;* sam naziv nastavne jedinice je postavljen u implicitnoj formi i taj način prezentiranja sadržaja ekologije je prisutan tokom cijelog izlaganja ove nastavne jedinice.
- *Šta si učio novo u školi; poučan dijaloški tekst u ovoj nastavnoj jedinici, pored toga što na prvi pogled ne spada u nastavne jedinice s prisutnim sadržajima ekologije, nedvojbeno provlači implicitan način prezentiranja.*
- *Pravilnom ishranom čuvamo zdravlje;* ova nastavna jedinica indirektno šalje poruku učenicima o ishrani, zdravlju i ekologiji što je svrstava u kategoriju implicitno prezentiranih sadržaja ekologije.

Za udžbenik *petog razreda* Islamske vjeronauke imamo evidentirana 2 sadržaja koji imaju implicitan način prezentiranja sadržaja što iznosi 100% od ukupnog broja sadržaja ekologije ili 4,76% od ukupnog broj sadržaja ovog udžbenika. Slijedi analiza:

- *Allah nam je dao određene dužnosti;* na prvi pogled po nazivu nastavne jedinice vidimo da implicira ekološku poruku koju dalje nalazimo u samom tekstu ove nastavne jedinice.
- *Čistoća duše i tijela;* kroz jedan indirektni način ova nastavna jedinica šalje nam poruku o ispravnim ekološkim znanjima i postupcima zbog

čega je svrstavamo u kategoriju implicitno prezentiranih sadržaja ekologije.

Udžbenici za šesti i sedmi razred nemaju evidentiranih sadržaja ekologije koji su prezentirani na implicitan način što dovoljno govori samo za sebe.

U udžbeniku za *osmi razred* imamo kao i u šestom razredu evidentirana dva sadržaja ekologije koji su prezentirani na implicitan način što iznosi 100% od ukupnog broja sadržaja ekologije ili 6,25% od cjelokupnog sadržaja udžbenika za osmi razred Islamske vjeronauke. Slijedi analiza:

- *Kako se nekad u Bosni živjelo.* Kroz jedan klasičan udžbenički pristup što je i primjereno udžbeniku za ovaj uzrast učeničke populacije, konkretnim tekstom o kulturi življenja ova nastavna jedinica prezentira nam prisutni sadržaj ekologije na implicitan način.
- *Šeheri u Bosni i Hercegovini.* Tematski ova nastavna jedinica je povezana s prethodnom i važi ista argumentacija zbog čega je svrstana u kategoriju s implicitno prezentiranim sadržajima ekologije.

U udžbeniku za *deveti razred* osnovnoškolske Islamske vjeronauke implicitno je predstavljeno šest sadržaja što čini 66,67% od svih sadržaja ekologije ili 22,22% od svih sadržaja imenovanog udžbenika. Slijedi analiza:

- *Put ka samostalnosti;* ova nastavna jedinica implicira o određenim životnim pogledima kada je u pitanju ekologija i ekološko učenje s ciljem da na jedan informativan način kod učenika potakne pozitivne vrijednosti.
- *Moje sklonosti – Allahovi darovi;* ova nastavna jedinica je označena kao jedinica s određenim ekološkim sadržajem najviše zbog vizualne opremljenosti gdje na jedan

implicitan način promiče određene vrijednosti koje se mogu označiti kao ekološke.

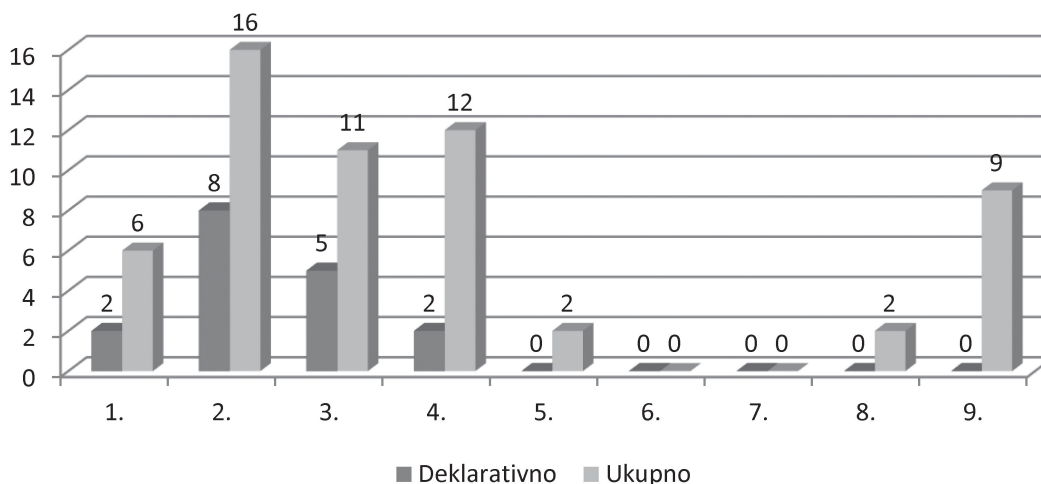
- *Bosansko susretanje sa islamom*; implicitne poruke koje kroz navedenu pjesmu nosi ova nastavna jedinica šalje poruku o ispravnim ekološkim postupcima zbog čega je svrstavamo u kategoriju implicitno prezentiranih sadržaja ekologije.
- *Između dobra i zla*; kroz jedan indirektan način ova nastavna jedinica šalje nam poruku o ispravnim ekološkim znanjima i postupcima i tome šta je dobro a šta zlo, zbog čega je svrstavamo u kategoriju

implicitno prezentiranih sadržaja ekologije.

- *Bosanska kuća*; kroz jedan konkretan udžbenički pristup, što je i primjereno udžbeniku za ovaj uzrast učeničke populacije, konkretnim tekstom o kulturi življenja u bosanskoj kući ova nastavna jedinica prezentira prisutni sadržaj ekologije na implicitan način.
- *Bosansko-muslimanska kultura življenja*; tematski ova nastavna jedinica je povezana s prethodnom i važi ista argumentacija zbog čega je svrstana u kategoriju s implicitno prezentiranim sadržajima ekologije.

Deklarativno prezentiranje ekoloških sadržaja

Kategorija *deklarativno prezentiranje* obuhvata one ekološke pojmove ili vrijednosti koji se u tekstu spomenu ili imenuju, ali ne postoji objašnjenje istog. U grafičkom prikazu vidljivo je brojčano stanje deklarativno prezentiranih sadržaja po razredima odnosno udžbenicima i njihove procentualne odnose spram ukupnog broja sadržaja ekologije svakog pojedinog udžbenika kao i odnose u procentima prema cjelokupnom broju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije pojedinačno u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke.

Grafikon : Deklarativni sadržaji ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke

U udžbeniku za *prvi razred* osnovnoškolske Islamske vjeronauke deklarativno su prezentirana dva sadržaja što predstavlja 33,33% od broja sadržaja ekologije tog udžbenika ili 6,45% od ukupnog broja sadržaja imenovanog udžbenika. Slijedi analiza:

- *Svakodnevna lična higijena, higijena i ja*; nizom grafičkih priloga ova nastavna jedinica ponuđeni sadržaj ekologije prezentira deklarativno i usmjerava učenike ka razvoju ekoloških vještina.
- *Čuvanje čistoće, higijena i ja*; ova nastavna jedinica je tematski povezana s prethodnom i važeća je argumentacija kao i u prethodnoj nastavnoj jedinici što je svrstava u kategoriju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.

Udžbenik *drugog razreda* osnovnoškolske Islamske vjeronauke deklarativno prezentira osam sadržaja što iznosi 50% od svih sadržaja ekologije ili 13,79% od svih sadržaja tog udžbenika. Slijedi analiza:

- *Kako sam proveo raspust*; deklarativno prezentiran sadržaj ekologije.
- *Proljeće*; ljepote godišnjih doba su najoriginalniji primjer deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije gdje se spominju odrađene ekološke vrijednosti u sasvim indirektnom smislu i evidentirali smo ovu nastavnu jedinicu kao i naredne tri nastavne jedinice, u kategoriju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije jer sve govore o godišnjim dobima

pojedinačno na deklarativan način prezentirajući sadržaje ekologije.

- *Ljeto*; deklarativno prezentiran sadržaj ekologije.
- *Jesen*; deklarativno prezentiran sadržaj ekologije.
- *Zima*; deklarativno prezentiran sadržaj ekologije.
- *Sveobuhvatna je Allahova milost*; ova nastavna jedinica kroz ponuđena vizuelna rješenja prezentira sadržaje ekologije na deklarativan način.
- *Čistoća tijela*; cjelokupnim sadržajem ova nastavna jedinica prezentira evidentirani sadržaj ekologije na deklarativan način te je svrstavamo u kategoriju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.

- *Abdest*; za ovu nastavnu jedinicu potpuno je važeća argumentacija kao i za prethodnu nastavnu jedinicu.

U *trećem razredu* je deklarativno prezentirano pet sadržaja što u odnosu na ostale sadržaje ekologije iznosi 45,45% a u odnosu na cjelokupne sadržaje udžbenika za treći razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke odnos je 7,25%. Slijedi analiza:

- *Život je svuda oko nas*; iz samog naziva nastavne jedinice vidi se deklarativan pristup prezentiranju sadržaja ekologije i takav način prezentiranja je prisutan tokom cijelog izlaganja nastavne jedinice.
- *Biljni i životinjski svijet djelo je Božije*; tekstualna i grafička rješenja u ovoj nastavnoj jedinici upućuju na zaključak da njen način prezentiranja pripada kategoriji deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.
- *Allah voli ljepotu, čistoću i urednost*; indirektnim pristupom ova nastavna jedinica nameće ekološka znanja i činjenice učenicima što je svrstava u kategoriju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.
- *Ponosni Bošnjak*; suptilnim načinom ova nastavna jedinica provlači određene ekološke činjenice kroz ponuđeni tekst zbog čega je evidentiramo da pripada

kategoriji deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.

- *Kako ćemo provesti školski raspust*; ova nastavna jedinica nudi učenicima niz kvalitetnih rješenja kako provesti školski raspust uz indirektno povezane primjere koji upućuju na povezanost s ekologijom i evidentirali smo je u kategoriju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.

U cijelom udžbeniku za četvrti razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke ukupno smo evidentirali svega dva sadržaja koji pripadaju kategoriji deklarativno prezentiranih sadržaja:

- *Čuvanje zdravlja*; naziv nastavne jedinice je jedna od temeljnih intencija ekologije a sam sadržaj nastavne jedinice je cijelim tokom prezentiran na deklarativan način.
- *Upoznajmo se sa zaraznim bolestima da bismo se mogli zaštititi od njih*; kvalitetno uređenje i dizajn ove nastavne jedinice nas upućuju da ona ponuđene sadržaje ekologije prezentira na deklarativan način i zbog toga smo je evidentirali u kategoriju deklarativno prezentiranih sadržaja ekologije.

U udžbenicima za *peti, šesti, sedmi, osmi i deveti* razred osnovnoškolske Islamske vjeronauke nema evidentiranih sadržaja koji se prezentiraju na deklarativan način.

Zaključak

Rezultati istraživanja su pokazali kako su eksplicitni, implicitni i deklarativni načini prezentiranja ekoloških sadržaja u udžbenicima Islamske vjeronauke za osnovnu školu u ravnomjernom trendu u nižim razredima dok ih u višim razredima, osim u devetom, uopće nema, što svakako predstavlja slabost udžbenika za više razrede u segmentu u kojem ih u ovom radu istraživački tretiramo.

Zaključno o hipotezi – Djelimično je odbačena hipoteza koja je glasila: “Pretpostavljamo da će istraživački rezultati pokazati kako su sadržaji ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke po karakteru ravnomjerno zastupljeni eksplicitno, implicitno ili deklarativno”, budući da su istraživački rezultati pokazali prilično ravnomjernu zastupljenost sadržaja ekologije u eksplicitnom, implicitnom ili deklarativnom obliku u nižim razredima osnovne škole, te nepostojanje sadržaja ekologije u eksplicitnoj, implicitnoj ili deklarativnoj formi u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke viših razreda, osim u udžbenicima za deveti razred.

Istraživački rezultati mogu biti osnova za kvalitetnije oblikovanje nastavnog plana i programa i udžbenika osnovnoškolske Islamske vjeronauke.

Literatura

- Begović, I. (2007). *Vjeronauka 1. za prvi razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Čatić, R. i Pehlić, I. (2004). *Metodika nastave islamske vjeronauke*, Zenica: Islamska pedagoška akademija.
- Grabus, E. i Bašić, M. (2009). *Vjeronauka 6. za šesti razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Grabus, E., Neimarlija, M., Purković, A. i Zukić, M. (2011). *Vjeronauka 8. za osmi razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Grabus, E., Neimarlija, M., Purković, A. i Zukić, M. (2011). *Vjeronauka 9. za deveti razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Ivić, I. (1976). Skica za jednu psihologiju osnovnoškolskih udžbenika: I – Razvoj intelektualnih sposobnosti dece i udžbenik. *Psihologija*, vol. 9, br. 1-2, str. 25–45.
- Ivić, I., Pešikan, A. i Antić, S. (2008). *Opšti standardi kvaliteta udžbenika: Vodič za dobar udžbenik*. Novi Sad: Platoneum.
- Laketa, N. (2008). *Tekstualne vrednosti udžbenika*. Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu br. 10, str. 51–68, Užice: Učiteljski fakultet.
- Ništović, H., Ništović, I. i Valjevac, M. (2008). *Vjeronauka 4. za četvrti razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Pehlić, I. i Mahmutović, M. (2020a). Kvalitet školskog života učenika u vjeronaučnoj klasičnoj nastavi i nastavi u kojoj se razvija kritičko mišljenje, u: *Društvene i humanističke studije*, časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli, 4 (13) (2020), str. 279–302.

- Pehlić, I. i Mahmutović, M. (2020b). Osobenost pedagoške klime u vjeronaučnoj nastavi u kojoj se razvija kritičko mišljenje, u: Kanurić, H. (ur.). *Zbornik Islamskog pedagoškog fakulteta u Bijaću*, br. 12, str. 149–168.
- Pešić, J. (2005). Sociokulturni pristup udžbeniku *Psihologija*, 2005, Vol. 38 (4), str. 369–381.
- Pleh, M., Tinjak, M. i Nezirovac, M. (2008). *Vjeronauka 3. za treći razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Plut, D. (2003). *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Prljača, P. i Halilović, N. (2008). *Vjeronauka 5. za peti razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Sulejmanović, Š. i Husić, S. (2010). *Vjeronauka 7. za sedmi razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Tinjak, M. (2008). *Vjeronauka 2. za drugi razred osnovne škole*. Sarajevo: El-Kalem.
- Tufekčić, N. (2012). Ekopedagoške kompetencije odgajatelja: preduvjet za ekopedagoški odgoj i obrazovanje djece i mladih, u: *Metodički obzori*, No.16, Rujan 2012, Vol.7 (2012) 3., str. 87–96.
- Tufekčić, N. (2014). “Osobenost i priroda prisustva sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske islamske vjeronauke”, *Novi Muallim, časopis za odgoj i obrazovanje*, ljeta 2014, god XV, br. 58, str. 67–74.
- Tufekčić, N. (2015). *Ekološka pedagogija – Osnovi nauke o odgoju za okolinu i održivi razvoj*, Sarajevo: Dobra knjiga.
- Tufekčić, N. (2019). “Kvalitet razvoja ekološke svijesti kroz islamsko odgojno djelovanje u školi”, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici*, decembar 2019, godište 17, br. 17, str. 167–184.

الموجز

طريقة عرض المضامين البيئية في كتب التربية الإسلامية للمرحلة الابتدائية

نرمين توفيك تشيتش

تهدف هذه الدراسة إلى استقصاء طريقة عرض المضامين البيئية عبر تحليل كتب التربية الإسلامية، من حيث خصائصها الضمنية والظاهرة والمعلن عنها. تم الانطلاق في الدراسة من افتراض أن نتائجها ستكشف عن وجود المضامين البيئية في كتب التربية الإسلامية للمرحلة الابتدائية بشكل متساوٍ ضمنياً وظاهرياً وعلنياً. وقد تم في الدراسة استخدام طريقة التحليل النظري وطريقة تحليل المضمون. وكانت مادة الدراسة تتكون من الكتب المدرسية لمادة التربية الإسلامية. أظهرت نتائج الدراسة تساويها لا بأس به في وجود المضامين البيئية ضمنياً وظاهرياً وعلنياً في كتب الصفوف الدنيا للمرحلة الابتدائية، وانعداماً تاماً للمضامين البيئية ضمنياً وظاهرياً وعلنياً في الكتب المدرسية لمادة التربية الإسلامية المخصصة للصفوف المتقدمة في نفس المرحلة.

الكلمات الرئيسية: التربية الإسلامية، الكتاب المدرسي، المضمون الدراسي، المضمون البيئي.

Summary

PRESENTING ECOLOGY CONTENTS IN TEXTBOOKS FOR ISLAMIC RELIGIOUS STUDIES

Nermin Tufekčić

The aim of this research is to analyse the prospects for presenting ecological content using a study of the contents of textbooks for Religious Studies keeping in mind explicit, implicit and declarative character of the same. We started this research with the premise that the results will show that the content of ecology in primary school textbooks for Religious Studies, with regards to its presentation is equally explicit, implicit and declarative. Methods of theoretical analysis and the content analysis are the research methods used in this study. The results show sufficiently equal representation of explicit, implicit and declarative form of presentation of ecology contents in Religious Studies textbooks for lower grades of primary school, whereas we found that ecology content is entirely non-present in its explicit, implicit or declarative form in Religious Studies textbooks for higher grades of primary schools.

Key words: Islamic Religious studies, textbook, teaching content, ecology content